

Af Ribe hospitals historie

Af Valdemar Andersen

Ribe hospitals oprettelse i 1543 indgik i en række af lignende foundationer i andre købstæder, hvor bestående stiftelser fra før reformationen blev til *almindelige hospitaler*.¹ En sådan nyordning var muliggjort ved kongens overtagelse af kirkens og klostrenes gods.

Allerede kort efter reformationen bestemtes, at Ribe Sortebrødre kloster skulle huse det nye hospital. Her var tale om bygningerne, idet klostrets kirke og kirkegård var undtaget. Som økonomisk basis fik hospitalet tillagt:

1. Af kongetienden af Skads herred 1 læst rug, 2 læster byg, 50 lam samt to enge ved Ribe.
2. Helligåndsgården i Ribe.
3. Sct. Jørgens hospital i Kolding.
4. 2 gårde i Nebel, Vorbasse.

Disse indtægtskilder for hospitalet var måske tilstrækkelige som økonomisk driftsgrundlag. Såvel tiende som bøndergodsets landgilde var konjunkturfaste, idet ydelsen enten leveredes i naturalier eller betaltes efter kapiteltaksten. Da godset lå vidt spredt i stiftet måtte administrationen blive vanskelig, og udnyttelsen af bøndernes hoveri lidet effektiv. Dertil kom tidens hyppige mageskifter af enkelte eller flere gårde, som kunne ændre godsbilledet og dermed hospitalets økonomiske situation. Allerede et par år efter fundatsens udstedelse bestemte kongen, at Sct. Jørgens hospitalet i Kolding med sine 16 gårde skulle lægges under Koldinghus, dog mod en godtgørelse i andet gods.

Helligåndsgården i Ribe var den vigtigste del af det tillagte gods. Det var en gammel institution med humanitært formål, at hjælpe syge og fattige, og var tillagt jordegods i et omfang, som synes at have gjort forstanderskabet eller forleningen ef-

tertragtet. 1527 var ærkedegn Claus Gørtze, Frederik I' kansler, forstander for Helligåndsgården og efterfulgtes 1533 af Iver Juel, domprovst i Ribe. Han skulle »lade holde messe, tider og gudstjeneste i kirken som sædvane er og desligest (give) fattige folk hus, seng og kost med andre tilbørlige ting, som tilforn været haver«. Ønskede Iver Juel igen at afstå gården skulle den modtages kvit og fri af kapitlet igen. Ved gårdens overdragelse til hospitalet i 1543 fik Iver Juel af kongen løfte om at måtte beholde gården på livstid. Han skulle dog årlig levere hospitalet 1 læst rug, 2 læster byg, 1 tønne smør, 1 skippund flæsk samt 12 dlr. i penge. Denne aftale blev indgået med Hans Tausen, superintendent (det nye navn for biskop) Niels Therkildsen, kannik, og Peder Tornum, der var borgmester og forstander for hospitalet, i nærværelse af Claus Sehested, lensmand på Riberhus, samt borgmestrene Jørgen Juel og Claus Krabbe.

Iver Juel skulle herefter »være fri for samme fattige folk, som han plejer at holde i Helligåndsgården«. De skulle have ophold i hospitalet og Iver Juel skulle være kvit og fri for al tyngde og udgift til de fattige. Hvad nyordningen kom til at betyde for disse mennesker vides ikke, men det var vel næppe meget. Iver Juel kunne fortsat mod de nævnte leverancer udnytte gårdens gods som hidtil. 1547 mageskiftede han fire gårde i Sahl sogn, Ginding herred, fra Niels Lange til Kjærgård, der i stedet fik fire gårde i Darum sogn. Niels Lange benævnte ved denne lejlighed Iver Juel som »min kære farsøstersøn«.

Efter Iver Juels død 1556 mageskiftede Chr. III Helligåndsgårdens »gård og plads til vort slots behov«, og hospitalet fik i stedet »vor og kronens gård, kaldet Biskopgården, og strækker samme gård sig i længden fra Biskopgårds gade til Hundegade«. Helligåndsgården jordegods var på dette tidspunkt antagelig lagt under hospitalets administration. Som erstatning for Sct. Jørgensgården i Kolding fik hospitalet i 1552 11 gårde i Emmerlev, 1 boel i Sdr. Sejerslev, 3 gårde og 3 boel i Skast, 3 gårde i Vinum, 1 i Jedsted, 1 i Hedegård, Hjortlund, samt 4 gårde i det kongerigske.

Opmærksomheden var rettet mod en anden gammel Ribe-

stiftelse, *Puggård*, som også ejede jordegods. Den var oprettet i 1298 af biskop Christian og havde som formål at give 20 skolepersoner i Ribe stift underhold og fri bolig. Stiftelsen omfattede foruden selve gården med tilliggende gods Henne kirke og andre tiender. Chr. III stadfæstede i 1537 Puggårds fundats ved dom, idet Gunde Lange, degn, havde gjort krav på gården, som han beboede, samt det øvrige gods. Skolemester Peder Madsen, Ribe, havde ført sagen frem for kongens retterting, hvor Puggård altså blev tildømt skolen. Blandt Puggård-godset var Madum gård og Madum mølle i Ulfborg herred. Dette gods blev på samme tid af Gunde Lange bortforlejet til Claus Sehested. Et tingsvidne af Malt herreds ting fra 1481 indeholdt, at kannik Jacob Saxen havde taget lovhævd på Brændgård, en gård i den senere forsvundne landsby Estrup, Malt herred. Til Brændgård, der vel havde navn efter teglbrænderi på stedet, hørte et enemærke skov sønder og øster for gården med andre skove, enemærketofter og agre. Frederik II bortskiftede i Estrup, Malt herred, landgilde $\frac{1}{2}$ td. smør, 1 svin og 2 dlr gæsteri i 1580 1 gdr. kaldes Brændgård fra hospitalet til Claus Skeel til Endrup, der dette år oprettede Endrupholm af den nedlagte landsby. Desuden fik Claus Skeel 1 gård i Høm, og hospitalet fik i stedet 3 gårde i Tjæreborg.

De 2 gårde i Nebel, Vorbasse, var i 1484 erhvervet af Helligåndsgården. Til dette såkaldte vikarie kom i 1547 et vikarie i Vejle, som var ledigt efter M. Niels Vardes død og omfattede 8 tjenere, d.v.s. fæstebønder.

Denne godssamling til Ribe hospital bragte en klaring af mange problemer om omstridte ejendomme. Som allerede nævnt var de katolske stiftelser ledet af fremtrædende medlemmer af domkapitlet, der synes at have betragtet tjenesten som en forlening, der tillod et personligt udbytte til indehaveren. Oprettelsen af hospitalet var derfor ikke alene at betragte som en humanitær reform, fremkaldt af reformationen, men en sanering af en administrativ praksis, som havde tilladt, at en stiftelses tillagte midler kunne gå i forkerte lommer. Det var vel et skridt i samme retning, da det allerede i 1523 besluttedes, at Sct. Jørgensgården i Ribe med tilliggende gods skulle lægges under byens Sct. Hans kloster².

Inddragelsen af det vidt spredte kirkelige gods under kronen gav anledning til mange mageskifter af gods, idet adelige godsejere også gerne indlod sig på at bytte bøndergods. 1572 havde Dorte Daa, enke efter Ove Claussøn, ønsket mageskifte med en af hospitalets gårde. Frederik II afslog, da det ikke kunne ske uden skade for de fattige. Han forbød hospitalets forstandere at afhænde noget af hospitalets gods, men »at de fattiges rente og tillæggelse bliver forbedret og ved magt holdt«. Dette gode princip fraveg kongen dog selv, da han i 1580 mageskiftede Brændgård i Estrup bort, skønt hospitalet nødigt ville miste gården og dens skov. Der findes ingen jordebog over hospitalets gods i 1500-tallet, men det synes at have omfattet nogle hundrede gårde og boel, spredt over stiftet i Vestjylland fra Limfjorden til Tønderegnen. Konstant var gårdtallet ikke, idet der trods det kongelige forbud forekom visse forandringer. I 1550 skænkede Godske Rantzau til Nienhof 1 gård i Endrup, Hviding herred og 1 boel i Rejsby til hospitalet. Af gården ydedes årlig 2 ørtug rug, af bolet 2½ mark dansk. Medunderskrivere var velb. Peder Galskiøt til Sønderskov og Christoffer Thomsen (Juel) til Estrup. Denne donation synes at være enestående i hospitalets historie. Ellers gjaldt reglen noget for noget. 1557 var der strid mellem kapitlet og hospitalsforstanderne Jens Hegelund og Søfren Jacobsen om en gård i Varming samt en eng Krogholm i Farup. Det lykkedes ved mægling af Hans Tausen, borgmester Oluf Pedersen og menige rådmænd i byen at forlige parterne, så hospitalet fik de nævnte ejendomme samt 1 gård i Medolden. Kapitlet fik 1 gård i Havrevad, Brøns, desuden skulle hospitalet overtage kapitlets forpligtelse til fremtidig at levere klokkeren ved domkirken årlig 1 ørtug rug og 1 ørtug byg. 1569 blev indgået et mageskifte mellem Niels Kaas til Taarupgård og kapitlet samt hospitalsforstanderne Jens Andersen Guldsmid og Laurids Tøgersen, hvorved Niels Kaas afstod til hospitalet 1 gård i Kringelum, Ballum, samt 1 gård i V. Vedsted. I stedet fik Niels Kaas 1 gård i Briksbøl, Skads, og 1 gård i Arndrup samme sogn.

1590 skrev hospitalsforstanderne til kongen, at hospitalet havde mistet 1 gård i Egtved, beboet af Søren Eriksen, der

årlig gav i landgilde 1 fjdk. (fjerdingskar) smør, 1 svin og 1 dlr. gæsteri. En anden gård havde man mistet i Vittrup, Lindknud, hvoraf landgilden var 1 øttug rug og 1 ørtug byg. Gårdene var lagt under Koldinghus allerede i 1581-84. Lensmanden på Koldinghus, Albert Friis, blev af formynderregeringen beordret til at udlægge 2 andre gårde til hospitalet. Det skete dog ikke, og 1608 skrev man igen til kongen, nu den unge Chr. IV, om sagen, og 1609 fik Caspar Markdanner, nu lensmand på Koldinghus, befaling til, at hospitalet skulle have Nygård i Farup ved Ribe, som tilhørte Kolding hospital, der i stedet skulle have en anden gård, som Koldinghus bedst kunne undvære. Det blev 1 gård i Vesterbæk, Øse, »hvilken synes, skriver Caspar Markdanner, bekvemmeligst her fra slottet kan mistes, efterdi den er langvejs fra slottet beliggende«.

Ved mageskifter blev der selvsagt taget hensyn til gårdenes landgildeydelse, der helst skulle modsvares og derfor angives nøje. Men også den geografiske beliggenhed blev der naturligvis set på.

Tienderne var en væsentlig indtægtskilde. Der var tale om den såkaldte kongetiende, der udgjorde $\frac{1}{3}$ af et sogns samlede tiende, som tidligere tilfaldt bispem.

1542 skænkede Chr. III Gaverslund og Ø. Snede kongetiende til hospitalet i Vejle. 1544 blev disse samt Hornstrup kongetiende tillagt hospitalet i Ribe, men 1558 blev Hornstrup og Ø. Snede tiender igen lagt til Vejle hospital, hvorefter Ribe hospital kun havde Gaverslund tiende tilbage. Korntienden var bortforpagtet til en mand i sognet, der oppebar tienden og betalte forpagtningsafgiften til hospitalet, formodentlig en tilfredsstillende ordning, der bestod i perioder på 10-20 år.

Mens Gaverslund tiende årlig var på 107 tdr. rug, var hospitalets tiender fra hvert af sognene Næsbjerg, Aarre, Vejrup, Starup, Grimstrup, Lustrup by, Henne og Lønne på ca. 25-30 tdr. rug. Kun enkelte sognes tiender var bortforpagtede, de øvrige leveredes in natura til hospitalet, hvad også gjaldt kvægtienden, især lam. Også på anden måde var hospitalet betænkt med naturalier. 1563 fik fiskerne ved vestkysten, List, Søndre Rømø, Mandø, Fanø, Sønderside, Vesterside samt nye

Minde kongelig befaling til at levere en »lodt« af deres fangst til hospitalet. Denne befaling blev gentaget 1578 og gjaldt nu også Hug og Oregab, »at I retter eder efter årligen en dag om året, når forn. fattiges fuldmægtig tilsiger eder, mellem påske og Sct. Johannes Baptistedag (Sct. Hansdag) af hvert skib, der fisker, at give til de fattige, en lod af den fisk I samme dag fangendes vorder«. Den kongelige befaling slutter med at love straf til den, der ikke leverede fisken. En anden afgift, som vestkyst-fiskerne måtte svare, var den såkaldte sandtold, der indgik i kongens kasse, men atter fordeltes til f.eks. fiskere, der var kommet i vanskeligheder. Af sandtolden modtog hospitalet i sin tid 2 rdl. årlig. Denne ubetydelige støtte, der i følge gavebrev af 1578 skulle ydes af Fanø, omtales i 1818, da hospitalsdirektionen skrev til birkedommeren på Fanø, at de 2 rdl. i en årrække ikke var opkrævet, men ganske vist ført på regnskabet under betegnelsen sandtold. Nu skulle de 2 rdl. erlægges årlig.

Den gamle talemåde: »Under krumstaven er godt at bo« måtte vel bygge på en vis erfaring. Det er tænkeligt, at fordelene ved at bo på kirkeligt gods i modsætning til krone- eller adelsgoods har været en lempeligere landgildeydelse og/eller en mindre tyngende hoveriydelse. Mange af bispegodsets bøndergårde lå så spredt, at der næppe altid var en af kirken ejet herregård i nærheden til at udnytte hoveriet, så bønderne i stedet slap med at betale arbejdspenge.

Det er muligt, at bønderne under Ribe hospital i den første tid efter oprettelsen ikke har været stærkt tynget af hoveri. 1569 udsendte Frederik II brev, at hospitalets bønder skulle gøre hovarbejde til den hospitalet tilhørende jord Sct. Jørgens mark, der lå sønden og norden for Ribe by, »at bruge avl på, de fattige til bedste og formærkes, at I eder fortrykker og ikke vil tilhjelpe samme avl at drive med at pløje, så, høste age mæg og andet . . .« kunne der forventes straf⁴.

Sct. Jørgens mark havde som navnet fortæller ligget til byens Sct. Jørgensgård, der i 1523 lagdes under Sct. Hans kloster, kaldet Korsbrødregården. Denne var »med Sct. Jørgens hospital sammesteds med al disses tilliggelse« o. 1532 forlenet til Claus Sehested og hustru Elisabeth Thomasdatter

Juel for 16 år. I 1547 fik Claus Sehested skøde på Korsbrødregården. Allerede i 1530 havde han og hustruen af Frederik I fået ventebrev på Riberhus len, når den daværende lensmand Predbjørn Podebusk døde, at beholde i begges livstid. Dette løfte blev dog ikke indfriet i første omgang. Først 1543 fik han følgebrev som lensmand på Riberhus, som han beholdt til 1550. Men også hustruen havde jo ventebrev på lenet, hvis hun overlevede sin mand. Dette ventebrev afstod hun ved købet af Korsbrødregården, der kostede 7.564 rdl.⁷ Claus Sehested lagde Korsbrødregårdens gods under Spandetgård, Spandet sg., som han ejede. Han døde 1568. Antagelig er Sct. Jørgens mark herefter kommet under hospitalet, og ovennævnte kongebrev 1569 må antages at være fremkaldt af den nye situation.

To hundrede år senere fremkom i anledning af forordningen 20.2. 1771 følgende om hoveriet til Ribe hospital.
12.3.3.1. htk. skulle drives ved hoveri:

1. Sct. Jørgens eller klostereng, htk. 6.5.1.1, imellem Nørre Ports ejendomme, takseret for udsæd 45 tdr. Engbund i samme mark 14 læs gesthø og 2 læs marskhø.
2. En toft sønden hospitalet, udsæd 4 tdr.
3. Nr. Munkeng i Nr. Farup enge 24 læs marskhø.
4. Lille Munkeng i samme enge 13½ læs marskhø.
5. Tue eng, beliggende ved søndre side af Tanderup grob 5½ læs marskhø.
6. Tvende overagre i Tanderup enge, 2 læs marskhø.
7. Et stykke eng i Farup enge, 1 læs marskhø.

Endvidere:

1. Digerne omkring Sct. Jørgens mark at sætte i stand.
2. Sct. Jørgens mark består af 8 tægter, hver tægt af 13 agre, hver af disse beregnet til 3½ skæppe sædeland. Der var altid 4 tægter i brug som skulle pløjes af beboerne i Søndernæs, Havrevad, V. Obling, Rejsby, Dover, Olling, Drostrup, Tobøl, Vejrup, Syderkrog, Skads, Vildbæk, Rørkjær, Boldesager, Vognsbøl, Novrup, Jerne, Brøndum, Bryndumdum, Gjесing, Forum Astrup, Sæden, Tobøl (Guldager), Fourfelt, Toftnæs, Gunderup, Roust, Øse, Hedeager, Starup og Orten, ialt 42¼ hele gårde, som hver

- skulle forrette alene 1 spanddag eller »en rejse på 1 a 3 mil, som formedelst godsets vidtløftighed, langtfraleggelse og adspredelse til dets tilsyn og hospitalsforstanderens forretninger på samme til befordring for ham eller fuldmægtig udfordres«.
3. Samme beboere skulle udkøre gødningen på Sct. Jørgens mark.
 4. Engene skulle slås af samme.
 5. Beboerne i Lustrup skulle rense korn i laden og køre vand. Tre beboere i Tved skulle køre sand til at strø på hospitalets gulve og i hospitalskirken, ialt 54 læs årlig.

I anledning af godssalget 1792 oplystes, hvad Andreas Schack i Ø. Vedsted, der havde en helgård, htk. 10.5.3.0, skulle præstere i *landgilde*: 20 skp. rug a 28 skill., 30 skp. byg a 20 skill., 20 skp. havre a 12 skill., 1 lispund smør og penge 2 mk. 32 skill., ialt 19 mk. 80 skill.

Hoveri: 1 dag ved diget, 3 plovdage, 2 dage gødningskørsel, 2 høstkarle og 2 optagersker, kornet at rejse 1 dag, hjemkøre rug 1 dag, hjemkøre byg ½ dag. I hø høsten 1 karl med afriver, 2 hørivere, 1 vogn med 2 folk. 4 læs brændsel at køre samt 1 ægte. I penge 9 mk. 18 sk. De øvrige gårde skulle yde i forhold hertil.

Kort efter nytår 1792 fik hospitalsforstander Niels Ussing besked fra direktionen om at sørge for befordring af provst Schiøt fra Ribe til Vejle. Ussing svarede:

»Ingen af Ribe hospitals bønder er pligtige at gøre nogen længere rejse end 1-3 mil fra Ribe. Ved bemeldte bønder og ved at tage omskift af dem ved Foldingbro og Hulvad kunne hr. provst Schiøt herfra ad Vejle ikke blive befordret længere end til Bække, og dog er tiden nu tildels for kort til at få bønderne af Vejen sogn, der skulle møde i Hulvad, tilsagt, dels ville hr. provsten i Bække, under Koldinghus amt, blive forlegen for videre befordring. Jeg har derfor i formodning om, at hospitalets kasse skal betale denne rejse, i den anledning ikke alene af Fodermandslauget her i byen søgt at leje et par forspandsheste herfra til Vejle, men da lauget siger sig ikke forbunden at gøre befordring på den tur længere end til Kolding

som nærmeste købstad, har jeg endog hos andre fodermænd uden for laug^{et} søgt at skaffe samme, men de undslår sig alle af frygt for på et eller andet sted på denne rejse at blive hindret af sne. – Altså måtte provsten rejse over Kolding«.

I den lange fredelige årrække forud for Wallensteins invasion 1627 har hospitalet sikkert haft en stabil økonomi og drift, men selvfølgelig undgik man ikke nu at mærke besættelsens byrder, og i 1644 gentog historien sig med ny invasion og udplyndring. Mest indgribende blev dog som overalt i landet svenskekrigen 1657-60. Ikke blot var den fjendtlige besættelse denne gang særlig langvarig og brandskatningen dybtgående, men dertil kom i 1659 den ledsagende pest, der krævede mange menneskeliv, især i det sydlige Jylland. Men svenskekrigen og dens følgevirkninger bragte endnu en mærkbar omvæltning i bondesamfundet, de store forandringer i godsstrukturen, der ikke blot berørte kronens gods, men også adelige ejeres besiddelser, som kom på andre hænder.

Afståelsen af krongods skete især til kronens kreditorer, der havde ydet lån til den kongelige kasse, og til personer, der på anden måde havde gjort sig fortjent. En af disse var feltherren Hans Schack. Efter at have tjent i flere nationers hære, deriblandt den svenske, fik han i 1657 et tilbud om at træde i dansk tjeneste. Det var han ikke uvillig til, men forlangte anerkendelse som dansk adelig samt at få et af landets større len. Det blev Riberhus og Møgeltønderhus, som han fik uden at skulle gøre regnskab eller svare nogen afgift. Under svenskekrigen gjorde Hans Schack en højt vurderet indsats i det danske forsvar, ligesom han efter freden 1660 fik andre opgaver, så han havde gjort sig fortjent til grevetitlen i 1671. Hans Schack var også betydelig som godssamler. Han købte i 1661 Møgeltønderhus af kongen for 96.070 rdl. Herunder hørte ca. 1.600 tdr. htk., men for at få godset ophøjet til grevskab krævedes 2.500 tdr. htk. Den heraf følgende godssamling i det vestslesvigske undgik ikke at berøre Ribe hospitals gods. Ved mageskifte i 1663 afstod hospitalet: I Højer herred: 1 gdr. Pugverie, 1 gdr. i Emmerlev, 1 gdr. i Sdr. Sejerslev, 1 boel i Hjørpsted, 1 forbedelse, 5 gdr. i Skast og 6 otte-skillings-

mænd. I Lø herred, 1 gdr. i Vollum, Brede sg, 1 gdr. i Randerup, 1 gdr. i Forballum, 1 boel i Rejsby, en afgift af 5 enge i Kringelum, 1 gdr. i Kringelum. I Hviding herred 2 gdr. i Gjessing, Skærbæk sg., 1 gdr. i Mosbøl, Brøns sg., 1 gdr. i V. Åbølling, Roager sg., 1 boel i Kirkeby, Roager sg. Ialt htk. 48.3.2.2. fordelt på 16 gdr. 1 forbedelse og 3 boel, hvoraf landgilden udgjorde 84 tdr. 1 skp. 3 fdk. 1 alb.

I stedet fik hospitalet: I Lustrup birk: 4 gdr. i Seem, 1 gdr. i Varming, 1 gdr. i Snepsgård, 1 gdr. i Fovrholt, 1 gdr. i Høm, 1 boel og 3 gadehuse sst., 5 gdr. i Lustrup by og 1 gadehus sst.; 1 gdr. i Ø. Vedsted. I Ginding herr. Haderup sg. 1 gdr. Vester Terp; i Ulfborg herred 1 gdr. i Harslund. Ialt htk. 58.2.3.0. fordelt på 16 gdr. 1 boel og 3 gadehuse, hvis landgilde udgjorde 86 tdr. 3 skp. 2 alb.

Ved denne byttehandel omfattende 16 gårde, hvis hartkorn var noget forskelligt, men landgilden omtrent den samme, fik hver af parterne en rent geografisk fordel, idet godset arronderedes mod henholdsvis Ribe og Møgeltønder. Dette gjaldt dog ikke de 2 fjerntliggende gårde i Ginding og Ulfborg herreder.

30. dec. 1729 holdtes der en auktion over hospitalsgods i Lundenæs og Bøvling amter. Auktionen, der holdtes på Ringkøbing rådhus, omfattede 22 gårde med htk. 89.2.3.0 og indbragte 2.804 rdl. Ingen af gårdene solgtes til beboerne. En auktion i Varde over gods i Ribe og Koldinghus amter var af mindre omfang, 16.1.0.2 htk., og indbragte 122 rdl. Her var tale om gården Høllø i Lunde sg., der var øde, hartkorn 7.6.0.2 og prisen var kun 4 rdl. pr. td. htk. Køberen var Stefan Nielsen Ehrenfeld til Lunderup, Endrupholm m.m. Købesummen skulle blive stående til snapsting 1732 og da betales plus 1 års rente. Endelig solgtes 1 gård i Hejnsvig, htk. 2.3.1.2, beboet af Gravers Christensen og Anders Olufsen. Køberen var monsr. Niels Bygum.

Efter kgl. resolution af 4. aug. 1741 afholdtes der 17. novb. s.å. en auktion på Varde rådhus og 20. novb. auktion ved Skjern bro over hospitalsgods i Vester herred: Henne, Billum, Lunde, Outrup, Lønne, Ho, Oksby, Aal, Nebel og Sct. Nikolaj sogn i Varde. Øster herred; Lundenæs-Bøvling amter:

Horne, Ansager og Ølgod sogne. Nørre herred: Strellev, Hemmet, Lønborg, Egvad, Oddum, Sdr. Bork og Vium sogne. Bølling herred: Dejbjerg sg. Hind herred: Omme, Vinding, Ryde og Haderup sogne. Ialt solgtes 248 tdr. htk., fordelt på 104 gårde, som indbragte 13.769 rdl. Af beboere, der købte deres gård, var Niels Nielsen, Vesterager i Dejbjerg sg., der fik 1.6.2.1 htk., for 50 rdl. Niels Christensen og Christen Christensen, der hver havde htk. 2.4.2.0 i Tarm, Egvad, bød 99 rdl. pr. td. htk., »men som de ej kunne stille kaution, ej heller forud den ½ part betale, er efter konditionerne intet på deres bud at reflektere«. Gårdene solgtes derefter til forpagter Kock på Lundenæs for 80 rdl. pr. td. htk.

Efter konditionerne skulle købesummen plus 1 års rente betales 2. april 1742. Forlangte nogen længere henstand, skulle ½ straks betales og for resten sættes antageligt pant. Fik hospitalet brug for pengene, skulle de dog betales. Betalingen skulle erlægges i danske 8 og 10 skillinger til hospitalsforstander Hans Krag.

Bag disse salg af jordegods fra hospitalet har der nok kun ligget rent økonomiske betragtninger. Tanken om landøkonomiske reformer og en ny opfattelse af bondens stilling i samfundet var endnu ikke fremført. Godssalget må antages at være sket, fordi man dermed kom ud over den besværlige administration, og pengene var lettere at holde styr på, når de udlåntes med en rente på i reglen 5%.

I 1760 modtog hospitalets ledelse en meddelelse, der formodentlig har vakt både glæde og en vis bekymring. På sit dødsleje havde grevinde Anna Sofie Schack, Giesegård, i sit testamente bestemt, at der af hendes godser oprettedes et stamhus for hendes stedsøn Frederik Christian Schack. Døde denne uden at efterlade sig livsarvinger, eller når ingen af disse var tilbage, skulle Gram og Nybøl godser i Sønderjylland tilfalde Ribe hospital, mens de sjællandske godser skulle tilfalde Frederiks hospital i København. Den nævnte situation indtraf ved den ugifte grev Preben Schacks død i 1814, men der var da forlængst truffet anden bestemmelse om stamhuset, og Ribe hospital arvede intet.

Udskiftningen i Riberhus amt var begyndt o. 1770 og skred

langsomt frem ledsaget af mange problemer og megen modstand fra flere sider. 1785 forlangte rentekammeret oplysning, hvor vidt man var kommet med udskiftningen, og Ribe hospital måtte gøre rede for sit gods. Der blev lavet en jordebog, der viste, hvad hospitalet endnu ejede af jordegods:

	hartkorn	gårde	beboere	udskiftet
<i>Riberhus birk</i>				
Brøns sg.				
Søndernis	8.1.1.2		2	1777
Havervad	5.0.0.2		4	1778
V. Obling	8.4.3.1	2	2	1776
Rejsby sg.				
Rejsby	17.0.3.0	2 og 1 boel		1769-70
V. Vedsted sg.				
V. Vedsted by	36.6.1.1	8, 12 huse	20	1779
Sdr. Farup	13.4.0.1	3	4	for en del år siden
Ribe domkirke sg.				
Ø. Vedsted	14.5.3.2	4	4	ager og eng 1773
Sct. Catharinæ sg.				
Tved by	14.3.2.0		4	for en del år siden
Farup sg.				
Kjærbøl	3.7.2.2	2	2	engen udsk. for en del år siden
<i>Lustrup birk</i>				
Snepsgård (boel)	1.6.2.1		1	har fra gl. tid haft ejendommen for sig selv 1779-80
Varming	10.5.0.1	4, 2 huse		
<i>Malt herred</i>				
Læborg sg.				
Drostrup	2.5.0.2	2	2	under udskiftning
Lindknud sg.				
Vittrup	1.5.3.0	1	1	intet udskiftet
Føvling sg.				
Tøbøl	2.4.0.2	1	1	1779

Gørding herred

Jernved sg.				
Plovstrup	7.3.2.1	3		under udskiftning
Jernvedlund	7.5.3.2	1	1	1770
Jernved	5.7.0.0	2	2	udsk. for en del år siden

Gredsted 11.1.0.0 4 + 1 boel 4 1778-79

Vejrup sg.

Vejrup	7.2.1.2	3	3	1779
Syderkrog	1.6.2.1	boel		har altid haft sin ejendom for sig selv

Skads herred

Skads sg.				
Skads	8.3.2.2	3	3	ingen udsk. for en del år siden

Jerne sg.

Vældbæk	9.2.1.2	2	2	ikke udskiftet
Tovrup mark	2.1.0.0	uden beboere		ikke udskiftet
Rørkjær	10.7.1.2	2	2	ikke udskiftet
Vognsbøl	5.0.3.0	2	2	ikke udskiftet
Boldesager	4.4.1.1	1	1	eng udskiftet
Novrup	21.1.0.2	6	6	eng udskiftet
Jerne	11.0.0.2	6	6	kun udskiftet fra præstegården

Brøndum sg.

Brøndum	14.1.2.2	5	5	under udskiftning
Brøndumdam	3.4.2.1	1	1	ikke udskiftet
Gjesing	18.0.0.½	8	8	delvis udsk. for nogle år siden
Forum	4.3.2.0	1+4 boel		1778
Brøndum	4.3.2.2	1		1773

Guldager sg.

Sæden	2.3.3.2	1	1	ikke udskiftet
Tøbøl	16.3.1.1	4	7	1779
Fovrfelt	8.2.1.0	2	2	ikke udskiftet

Alslev sg.

Toftnæs	7.7.1.2		2	ikke udskiftet
---------	---------	--	---	----------------

Af Ribe hospitals historie

Aarre sg. Gunderup	6.0.0.2	2	2	ikke udskiftet
Grimstrup sg. Roust	29.7.3.2	10	10+3	hmd. en del eng udsk.
Øse sg. Øse	5.2.1.2	3	3+1 hmd.	ikke udskiftet
Heager	7.5.0.2	4	4	ikke udskiftet
Starup sg. Starup	6.1.2.0	2	2	ikke udskiftet
<i>Vester herred</i>				
Varde sg. Orten	2.6.1.0		1	ikke udskiftet

Da der i anledning af auktionen 1792 skulle udfærdiges en jordebog over godset, skrev hospitalsforstander Ussing, at han var »i uvished om adskilligt«. Det kunne vist også gælde for foranstående redegørelse for udskiftningen, hvis oplysninger om gårdantal og beboere synes usikre, i nogle tilfælde er der intet oplyst.

Der er eksempler på, at hospitalsbønder ved udskiftningen gjorde sig bemærket på forskellig måde, enten ved at kræve en udskiftning foretaget eller ved at klage over resultatet af en sådan. I nogle tilfælde synes hospitalsbonden at have stået i et modsætningsforhold til sin bys øvrige beboere, hvilket vel næppe skyldtes udskiftningsproblemer alene. Da Hans Madsen i Tobøl i 1778 forlangte udskiftning, gik byens andre beboere imod. De hørte under Sønderskov, hvis ridefoged M. Müller mente, at ville Hans Madsen have udskiftning, måtte han selv som formuende betale omkostningerne, idet Sønderskov-bønderne alle var fattige og ikke kunne have nogen fordel af udskiftningen. Denne blev dog gennemført, og i 1782 klagede Sønderskov-bønderne over at skulle betale for udskiftningen af Hans Madsens gård. Men tiden var ikke fjern, da de sidste begunstigelser ved at bo under krumstaven skulle forsvinde.

I oktober 1792 solgtes ved auktioner det ovennævnte gods, ialt 212 gårde, boel og huse. Heraf købte hospitalsforstander Niels Ussing 9 gårde og 2 huse. Gundorf (Hans?) købte 37 gårde, 1 boel og 14 huse. 3 gårde købtes af andre. Resten af

godset solgtes til beboerne, og heri måtte ses et udtryk for, at reformernes tid var inde.

Niels Ussing var stærkt imod godssalget, der ville berøre hans personlige indtægt. Han foreslog, at der i stedet gaves arvefæste til beboerne. Blandt hans argumenter var, at hospitalets økonomi var bedre sikret ved at besidde jordegods end ved at eje kontant kapital, og heri havde han jo ret, men i kancelliet blev der ikke taget hensyn til Ussings forslag.

Herefter ejede hospitalet følgende jordejendomme, som indtil o. 1792 blev drevet af forstanderen og var en del af hans løn. Herefter udlejet.

1. Sct. Jørgens agermark	53 tdr. land, der var bortlejet for livstid
2. Sct. Jørgens eng	10 tdr. land, bortlejedes årlig ved off. auktion
3. Munkeeng	25 tdr. land, bortlejedes årlig ved off. auktion
4. Thueeng	8 tdr. land, bortlejedes årlig ved off. auktion
5. Steneng	1½ tdr. land, bortlejedes årlig ved off. auktion
6. Lidt agerjord, Ribe mark	1 tdr. land, bortlejedes årlig ved off. auktion

Tilbage havde hospitalet sine tiender, hvoraf de fleste synes at være blevet i hospitalets eje længst muligt. Efter loven om tiendeafløsningen 1908 gik der nogle år, inden afløsningen var sket. Regnskabet 1914-15 oplyser, at Gaverslund og Henne tiender havde indbragt 2.668 kr. 1920 var Gaverslund tiende afløst med 25.600 kr. Henne sogn samt hospitalets andele i Nr. Nebel og Sdr. Bork med 17.774 kr., Grimstrup, Faaborg og V. Nykirke med 13.100 kr., Vejrup og Sct. Catharinæ 12.000 kr., Næsbjerg, Aarre og Starup sogne 23.900 kr. Ialt 92.344 kr., hvorefter hospitalets kapitalformue var 275.854 kr.

Efterhånden som jordegodset blev frasolgt, måtte hospitalet fra at være jorddrot indtage rollen som pengeudlåner. Det var jo før bankernes tid, og det var næppe vanskeligt at finde lånere. I 1750 havde fru etatsråd Klingenberg, Glomstrup, et lån på 12.000 rdl. til 4½% p.a. Syv andre lånere, deriblandt Hans Windfeld, Lundgård, med 400 rdl. og kapellan Haar, Ribe, med 120 rdl. måtte give 5% i rente. Ialt var udlånt 13.507 rdl.

12.000 rdl. var i 1764 udlånt til kongens kasse og blev af Schimmelmann opsagt til udbetaling med mindre man ville nedsætte renten fra 5% til 4%, hvad hospitalet måtte gå ind på.

1787 havde grevskabet Schackenborg et lån på 15.100 rdl. for hvilket der var stillet sikkerhed i godsets indtægter. Et par selvejergårdmænd og nogle Ribe-borgere havde mindre lån mod pant i deres ejendomme. Efter kgl. befaling var der stillet 1.000 rdl. til rådighed for Ribe bisperesidens.

Et århundrede senere, 1862, havde hospitalet udlånt 57.660 rdl. til 73 debitorer, deriblandt den kgl. kasse med 2.893 rdl. og stiftamtmanden 4.585 rdl. proprietær Lautrup (Estrup) 10.000 rdl. 14 præster var noteret for mindre lån. Provst Bøttinger, Sevel, fik 1860 bevilget et lån på 3.500 rdl. til opførelse af et nyt stuehus ved præstegården.

Hospitalets ledelse

Hospitalet var kongens eller statens ejendom, og alle vigtigere afgørelser vedrørende gods eller bygninger blev truffet i regeringen. Lensmanden og biskoppen dannede hospitalets direktion som indstillende instans, førte tilsyn med regnskaberne og traf beslutning om, hvem der skulle beklæde posten som spiseimester m.v. i hospitalet. Ved valg af forstandere uden for den daglige ledelse, 2 personer, synes kapitlet at have haft indflydelse.

Den daglige ledelse og inspektion var mere omskiftelig. Om de første »husholdere« i hospitalet vides ikke meget ud over, at de synes at have haft en teologisk baggrund. Det gjaldt også for *Christen Jørgensen*, der havde beklædt posten i 14 år, da han i 1583 blev præst i Seem. S.å. blev *Hans Mikkelsen Kolding* beskikket som husholder og spiseimester samt præst ved hospitalet. Nærværende ved denne embedsoverdragelse var en repræsentativ forsamling af præster og kanniker med lensmand Albert Friis og biskop Hans Laugesen i forgrunden for at forhøre Hans Mikkelsen Koldings løfte, »at stakkarlene i hospitalet skulle få den tilbørlighed, som de bør have, at intet bliver dem forkortet, så de intet skulle kunne klage over i nogen måde«. Desuden måtte han love at indføre alt sit gods

i hospitalet, og hvis han døde der, skulle al hans ejendom tilfalde stakkarlene som arv. Hans hustrus part dog undtaget. Blev hun ikke i klostret, skulle hun have halvdelen af deres ejendom. Ved efterfølgeren, *Christen Poulsens* tiltrædelse i 1597 kaldes han præst, sjælesørger, husholder og spiseimester. Han var ugift, og døde han i tjenesten, skulle hans gods tilfalde hospitalet. Dog skulle det ikke være ham forment, »om jeg for min skrøbeligheds skyld eller andre årsager vil gifte mig ud af samme tjeneste« at forlade tjenesten mod at gøre regnskab for sin styrelse af hospitalet. Skulle i øvrigt i liv og lærdom forholde sig som en god præstemand, prædike i sygestuen hver søndag og hver onsdag morgen efter lejlighed og for øvrigt overholde ordinansens forordninger angående hospitalet. Et par måneder efter ansættelsen forpligtede *Christen Poulsen* sig i lensmandens nærværelse til »ikke at indlade sig udi noget giftermål udi nogen måde«. Samme dag blev *Christen Poulsen* bevilget 15 dlr. i løn for det første år. Skriverdrengen *Poul* skulle have 5 dlr. »Og skal *Christen Poulsen* søge disk (spise) hos skolepersonerne«. Samtidig blev *Jens Laugesen* bevilget 30 dlr. til sin visse løn. Dertil kom 1 dlr. i indfæstning af en helgård, ½ dlr. af en halvgård, 1 mark af et boel. »Og skal *Jens Laugesen* være forstander og forsvare hospitalets tjener som en foged«. Ved nytår 1606 blev *Christen Poulsens* regnskab fra *Philip-Jacobi* (1. maj) 1598-1605 påhørt på Riberhus af *Albert Skeel*, kapitel, borgmester og råd. »Og blandt andet kom han til at udgive for 3 år forglemt overmål 6 læster korn for anno 1599, 1600 og 1601 udi de dyre åringer, da ørtugen kostede 4 dlr 3 mk 2 sk. Men blev anregnet (fratrullet) ½ læst for sal. Amentoft. Så resterer 5½ læst, kunne beløbe sig til 400 dlr. Blev ham undt for 200 dlr at betale på 6 år. Sommeren 1605 bestemte lensmanden og de øvrige forannævnte, at der hospitalet til bedste, at afhjælpes af sin gæld, indtil videre ikke skulle holdes nogen præst, ikke heller nogen foged derinde at bispise.

Heraf ses, at *Christen Poulsens* regnskab for hospitalets drift for den treårige periode havde været angribeligt og, at hospitalet var kommet i gæld. Man kunne spørge, hvorfor direktionen ikke havde forlangt en årlig regnskabsaflæggelse

af Christen Poulsen. Han fik en lempelig afvikling af sin skyld til hospitalet, men blev samtidig afsat fra posten som husholder m.v.

Samme dag antoges *Søren Christensen Friis*, slotsskriver hos lensmanden, til »at være forstander og skaffe sig tro folk og selv stå for regnskabet og have til løn til første voldborgdag 50 dlr. Til fogedpenge og skriverpenge $\frac{1}{10}$ af stedsmaal og sa-gefald. Til at besørge de syges og fattiges forsørgelse med gudstjeneste blev de to øverste hørere ved skole beskikket. De skulle skiftes til at holde gudstjeneste i sygestuen hver søndag, festdage og påbudne helligdage. Deres løn herfor var tilsammen 10 dlr. Iver Holm, kapellan til Sct. Catharinæ kirke, skulle besøge de syge, berette dem og holde messe, når det gjordes behov samt holde ligprædikener, løn 5 dlr. samt offer, som kunne falde.

Søren Christensen Friis' beføjelser og ansvar som forstander kunne måske føles noget tyngende, selv om han var fri for de præstelige funktioner. I august 1607 »havde han allerede længe besværet sig over at være forstander og bad om entledigelse«. Den fik han, og derefter valgtes *Peder Michelsen Havervad* til præst og husholder. Hermed vendte man åbenbart tilbage til den tidligere ordning. Han skulle stå til regnskab med forstanderne efter gammel skik. Disse forstandere uden for hospitalet havde næppe fungeret i *Søren Christensen Friis'* korte tjenestetid. Nu valgtes *Oluf Roed* og *Morten Madsen Lime*, begge rådmænd, som forstandere. *Peder Michelsen Havervad*, tidligere hører ved skolen, var gift. Tog han sine 3 små børn med i hospitalet, skulle hans årlige løn være 15 dlr, og hvis han kun medbragte 2 af børnene, skulle lønnen være 20 dlr. Hans hustru, *Bolde*, skulle for hendes umage have 6 dlr årlig. *Peder Michelsen* skulle oppebære indtægten ved indfæstning på hospitalets gods. Det blev ham pålagt at holde en skriverdreng, som skulle have 6 dlr. årlig, samt holde due-lige tjenestefolk. Han fik en mangeårig tjenestetid og efterfulgtes o. 1635 af *Niels Frandsen*. 1652 var lensmand *Mogens Sehested*, bispens kommissarius *Laurits Schinkel* samt borg-mestre og råd samlet for at træffe beslutning angående hospi-

talet, hvis forstandere var dr. Laurits Pouch, residerende karnik, og Anders Svane, borgmester. Niels Frandsen var spise-mester og skulle oppebære al hospitalets visse indtægt (land-gilde m.v.), skulle selv holde og lønne hospitalets tjenestefolk og bespise 80 personer i hospitalet. Niels Frandsen skulle årlig erlægge 200 dlr. af hospitalets indtægter. Hospitalets præst, Terkel Andersen, »som nu er«, skulle have den sædvanlige løn 15 dlr. + 25 dlr. af ovennævnte 200 dlr. for sin kost samt 2 tdr. rug (præsten boede og spiste altså ikke i hospitalet). Desuden skulle Terkel Andersen for tro og flittig tjeneste for menigheden i Ribe under M. Søren Andersens store svaghed og skrøbelighed have 60 dlr. årlig. Desuden for froprædiken i Vor Frue kirke den sædvanlige løn og indkomst. Når Terkel Andersen døde eller blev kaldet til andet embede, skulle efterfølgeren ikke have de 60 dlr. Konrektor i Ribe var af kongen bevilget fri kost i hospitalet, indtil andet kunne forefalde. Men da han holdt sin egen kost ude i byen, skulle han som godtgørelse have 52 dlr. årlig. Til gengæld skulle konrektoren en gang imellem »udgå i hospitalet, når skolens personer derudi spiser og se, at skikkelig og vel blandt dem holdes og tilgår«. En skoleperson, som skulle læse morgen og aften for de fattige i klostret og hjælpe præsten ved gudstjenesten, skulle årlig have 10 dlr. Resten af de 200 dlr. samt 15 dl., som tidligere var ført som udgift til præsteløn, tilfaldt hospitalet. »Og eftersom forrige hospitalsforstandere, sal. Hans Friis' arvinger og Morten Lassen på sine egne vegne er blevet hospitalet skyldig 3.000 dlr. på sidste regnskab til Ph. Jac.dag 1651 efter deres obligation og håndskrift«, skulle obligationen overgives til de nye forstandere, og gælden skulle forrentes.

Det synes at fremgå af denne redegørelse, at forstanderne stod for hospitalets pengesager og med det resultat, at de var blevet 3.000 dlr. skyldige. Heri må nok ses et svigt i ledelsen, og foranstående oplysninger om lønninger m.v. kunne også tyde på, at man hermed satte ting, hvorom der havde været uklarhed, på plads.

Spisemester Niels Frandsen tilskrives nogle optegnelser omhandlende Ribe under Torstenson-krigen 1644-45 og sven-skekrigen 1657-60. Han kommer dog ikke i sine notater ind

på krigenes følger for hospitalet, men arkivet oplyser, at 7. sept. 1658 var kapitelsherrer, bisp, borgmestre og råd forsamlet »angående hospitalets udspisning i denne meget sørgelige fejdetids tilstand«. Hvad angik skolens personer og hørere, skulle der gives dem kostpenge »fra første dag, de kom fra kosten i klostret, som var 24. august«. Det besluttedes, at en hører skulle have 1 dlr. ugentlig i kostpenge. Degnene (skolens ældste disciple, der besørgede degnetjeneste), 12 personer, skulle ugentlig have hver 2 mk. 8 sk. Hospitalets lemmer, »de syge halte og krøblinge«, 36 personer, skulle nyde fuld spisning som i fredelige tider. Derforuden 3 fattige skolebørn som er Bertel Clemmensen, Frands Clemmensen og lille Hans Nielsen Kastbjerg, skulle nyde deres fulde kost i stegerset. For hver af disse drenge skulle Niels Frandsen have ugentlig 2 mk., og han skulle straks have forstrækning med rede penge til udspisningens fornødenhed. De andre hospitalslemmer, 16 personer, som nogenledes kunne hjælpe sig selv, bevilgedes hver 20 sk. ugentlig som kostpenge.

Denne ordning, der foreløbig skulle gælde 1 måned, fastsatte følgende lønninger: Konrektor M. Knud Pedersen Kragelund skulle som før have 5 mk. ugentlig som kostpenge. Hospitalets præst, Albert Jørgensen, skulle årligt have 80 dlr., hvoraf han havde fået 20 dlr. Degnen Morten Nielsen »som læser og synger morgen og aften i sygestuen, årlig løn 10 dlr., anseende hans ringe vilkår, idet han er en fattig person og har ingen middel at hjælpe sig frem med«.

De ovennævnte myndigheder skulle skaffe den nødvendige forstrækning ved løn og underskrive gældsbrevene.

I marts 1659 var der atter forsamling for at drøfte hospitalets vanskelige økonomi. Forstanderne havde lovet at gøre udlæg for 1 måned med 120 dlr. Dr. Ludvig Pouch lånte hospitalet 100 dlr., rådmand Jørgen Hansen 100 dlr. Ved nytår 1660 havde borgmester Jesper Hansen (Langetved) udlånt 100 dlr. for 1 år, 6% rente. Samtidig låntes 100 dlr. af rådmand Jens Mortensen (Hosbjerre) på samme vilkår.

Midsommer 1662 havde *Jens Mortensen* »godvilligen« påtaget sig at være forstander for hospitalet. »Når nu året er omme, nemlig Ph. Jac. dag 1663, da lover vi som nu er til

stede, at Jens Mortensen skal blive entlediget fra forstanderembedet«. De nærværende var Hans Mortensen, Jørgen Hansen, Peter J. Kragelund, Ludvig Pouch, Nicolaj Georg Seerup, Christen (el. Carsten) Thomsen og Jesper Hansen.

Niels Frandsen døde i peståret 1659. 13. november 1661 tiltrådte *Peder Erichsen* som spise­mester. Han døde 1669, og hans hustru Maren Andersdatter aflagde regnskab til Valborgdag s.a. Hospitalet var hende da 788 dlr. skyldig. Heraf var en part udestående restancer, som hospitalets defle­ged skulle være hende behælpelig at inddrive, ligesom hun fik hospitalets kornbeholdning godskrevet.

Frederik Roland blev 2. marts 1669 beskikket som hospita­lforstander. Der var nogen tvivl om, hvilke beføjelser der tillagdes ham. Selv mente han, at han skulle være såvel for­stander som spise­mester. Myndighederne mente dog kun det sidste. Hans Schack skrev til kongen om sagen og fik til svar at »vor allern. vilje og befaling, at du ham hertil forestiller«. *Frederik Roland* skulle altså bestride begge poster, men mag­tede ikke opgaven, og han blev indklaget for bytinget flere gange, beskyldt for, at maden i hospitalet var for ringe. Hans økonomiske forhold var dårlige, og i 1672 måtte han fratræde tjenesten.

Hospitalets indkomster dette år var: Penge 275 dlr., rug 230 ørtug, byg 211 ørtug, havre 71 ørtug, smør 8½ tøn­de, svin 96, fødenød 11, øksne at stalde 1, køer do. 1, får 13, lam 108, gæs 30, høns 59, hønseæg 1 snes, honning 4 stobe, laks 2, tørre torsk 2 snese, meylskuller 5 snese, hård hvilling 132 snese, røget ål 4 snese, skovvogne 7, ribervogne 1, foderkorn 4 traver, strøelse 7 læs, ved 4 læs, lyng 4 læs, klyne 98 læs, tørv 153 læs.

Mathias Hansen Lützen blev efterfølgeren som spise­mester og forstander. 1684 steg kornpriserne til mere end det dobbelte af det foregående års priser. Det var formodentlig grunden til, at direktionen, stiftamtmand v. Speckhan og biskop Lodberg, i august 1684 skrev til hospitalsforstanderen, at han skulle holde op med spisningen i hospitalet og i stedet udbetale kost­penge. Math. H. Lützen forespurgte, hvordan han skulle for­holde sig med hospitalets malkekøer samt de lam, der indkom

som kvægtiende. Og hvordan med tjenestefolkene, der var antaget til Mikkelsdag, skulle de have kostpenge? Direktionen svarede, at køerne skulle sælges, og tjenestefolkene have deres fulde løn og rejse »eftersom ingen tjenestefolk mere behøves«. Havde direktionen truffet denne afgørelse for at sælge det dyre landgildekorn frem for at lade det opspise i hospitalet, kunne der spørges, om lemmerne m.fl. skulle nøjes med de i sin tid fastsatte kostpenge, da de i så fald ville komme slemt til kort. Hvis kostpengene skulle forhøjes efter kornprisen, var fordelene ved den høje direktions afgørelse jo tvivlsom. Da Math. H. Lützen døde et par år efter, var hospitalets gæld 3.880 rdl. Man fandt nu tiden inde til at forlange en årlig regnskabsaflæggelse og en mere effektiv inddrivelse af restancer.

Morten Hinrichsen Evendorph havde i 1684 fået ventebrev på forstanderstillingen, som han overtog i 1687. Han giftede sig med forgængerens enke, der siden mandens død havde forestået ledelse og regnskab. Giftermålet har vel lettet tiltrædelsen for Morten Evendorph rent økonomisk, men bragte ham også stedsønnen Christian Mathiasen Lützen, der skulle arve 1.000 rdl. samt 2 års underhold som studerende. Den unge mand gjorde sig uheldig bemærket ved druk og slagsmål, som førte ham for retten. 1697 havde amtsforvalter Jens Christensen, Stensgård, ansøgt om mod vederlag i andet gods at få Nygård i Farup, som jo tilhørte hospitalet. Direktionen, amtmand Speckhan og biskop Ancher Anchersen, skulle udstede skøde til Jens Christensen. I stedet fik hospitalet 3 gårde i Vejrup og Suderkrog sst. Morten H. Evendorph virkede som forstander i 30 år. Tiden var præget af politisk uro (Store nordiske krig), hvilket vel også har berørt Ribe og hospitalet. Morten Evendorph var, i hvert fald en tid, velstående og velanset, rådmand 1707, men siden gik det tilbage for ham, og han døde i fattigdom 1719. Johan Christopher Steenstrup, biskoppens amanuensis, blev herefter beskikket som forstander, men døde inden årets udgang.

Amtsstuefuldmægtig *Christian Terkel Hansen* blev nu forstander, og det skulle vise sig at være et heldigt valg. Han gik ind til en vanskelig opgave, da hospitalet i en forudgående

lang periode havde opsamlet mange problemer, bygningsmæssigt og i godsadministrationen. Allerede 13. novb. 1720 skrev han, »at jeg ej alene finder over 30 tdr. hartkorn ganske øde, men endog en stor del forarmet og ringe. Og skal årsagen dertil nok rejse sig af først de besværlige og hårde tide, der nu i nogle år har været, for det andet, at en del af de ved søkanten liggende har taget stor skade på deres enge af sand og vand, og for det tredie, når et sted er blevet øde, er dets hartkorn straks lagt på medtjenernes, hvoraf de har måttet svare kgl. skatter, så der nu er gårde, som må svare skatterne af 5, 6 a 7 skp. htk. mere, end de virkelig står for i matriklen, hvad de umuligt kan udstå, om de ellers skal svare noget i landgilde. Ja, om det således skulle fortsætte, måtte de omsider tilsammen blive øde«.

Chr. T. Hansen foreslog en skatteligning, der fordelte byrderne mere lige mellem hospitalsbønderne. Der var mange restancer – og en tidligere befalet afgift af fiskelejerne udeblev ligeledes.

De sogne, der var ramt af sand- og vandskade var Oksby, hvor Bordrup og Mosevrå havde taget skade. I Henne sogn var Hennebjerg og Tebel gårde, ramt af sandskade. I Lunde sogn var Høllded sandskadede. I Lønne lå en eng aldeles under sand, bolet Lønne borg ligeså. Og der nævnes mange andre steder, hvorfra afgifter til hospitalet ikke blev ydet. En fortegnelse over hospitalsgods, hvis landgilde foresloges nedsat, omfattede 35 gårde og boel, som allerede en gang havde fået nedsat deres landgilde, fik nu deres ydelser afskrevet i jordebogen. De øde steder skulle først med i regnskabet, når de blev bortfæstet. Dette gik direktionen med til – efter 5 års overvejelser, 5. juni 1725.

Det er sandsynligt, at Chr. T. Hansens initiativ førte til beslutningen om at sælge noget af hospitalets gods, som det skete i 1729. Efter denne afståelse foretoges en skatteligning over det tilbageværende gods. 1734 opgøres det til 679.7.0.1 htk., og den årlige ydelse heraf skulle udgøre 679 tdr. korn.

Efter Chr. T. Hansens død 1737, lod direktionen hans enke forestå hospitalets ledelse i et par år, hvorefter *Johannes Hjort* blev forstander. Han skrev 28. febr. 1764 til direktionen: »Da

jeg af den grasserende fæsyge har taget en anselig skade med det fæ, som her var på foder og døde, har jeg dermed tabt mine foderpenge. Den skadelige vandflod, som var her ved nytårstide, har ikke gjort det bedre, da floden stod alenhøjt hos mig overalt og fordærvede mig ungefær 26 travet rug, som stod under salt vand i min lade; har desuden oversvømmet al min rugsæd på Klostermark (Sct. Jørgens), så lidet der vil avles, at jeg ikke kan tale om hø og foder m.m., som af floden er fordærvet«. Johannes Hjort anslog sit tab til 200 rdl. og søgte om afslag på halvdelen af den afgift, han skulle svare af hospitalet, hvilket bevilgedes.

Heraf ses, at forstanderens indtægt af hospitalet var så ringelig, at han – som sine forgængere – måtte svare en afgift, en praksis, der kunne minde om tidligere tiders kongelige lensmænds tjenesteforhold. Men tiden var ikke fjern, da dette forældede system blev forladt, og Johannes Hjorts efterfølger og svigersøn *Niels Ussing* skulle som hospitalsforstander opleve reformen, der indskrænkede aflønningen betydeligt. Niels Ussings lange og begivenhedsrige tjeneste er omtalt andetsteds, hvorfor han her kun skal præsenteres ved et enkelt notat⁸. 1791 skrev han til rådmand Lund i Ribe, at en del af de største lodsejere i Farup enge for nogle år siden havde ansøgt rentekammeret om, at samtlige lodsejere fik befaling »til fælles skades afværgelse« at bekoste et dige for havets oversvømmelse. Men det førte ikke til noget, da lodsejerne ikke kunne blive enige. »Så har jeg i samfund med Hans Ibsen Windfeld på Lundgård – der er vel bekendt – med nogen bekostning ladet et sommerdige sætte omkring en bemeldte Windfeld tilhørende og min vedsammenhængende embeds-eng i Farup«. Nu mente Ussing, at han og Windfeld burde være fri for at bidrage til »en ny almindelig dige, ifald samme nogen sinde skulle blive sat, hvad dog var at ønske«.

Det stod vist ingen steder skrevet, hvilket geografisk område hospitalet skulle dække, men det synes underforstået at være Ribe stift. Af trængende i dette store område kunne selvsagt kun en ringe del finde optagelse i eller støtte fra hospitalet. I begge tilfælde tildeltes støtten i hele eller halve portioner af en

vis pengeværdi, som kunne variere i størrelse, bestemt af de til enhver tid herskende konjunkturer, der var afgørende for hospitalets økonomi. Hospitalet skulle som et grundlæggende princip yde lemmerne husly, varme og kost, så der intet kunne være at klage over. Desuden lægehjælp, når den var påkrævet, samt kirkelig betjening. Selv om der som nævnt kunne være kritiske situationer, hvor bespisningen måtte indskrænkes for en tid, synes optagelsen i hospitalet til enhver tid – leveforhold og omstændighederne taget i betragtning – at have sikret lemmerne en mere sorgløs eksistens, end livet uden for kunne byde på. Antallet af lemmer i hospitalet, såvel som nydende udenfor, var noget vekslende, alt efter de økonomiske omstændigheder.

Herom indberettede hospitalsforstander *Andersen* i 1862 til inspektionen: »1791 havde 111 personer, deraf 88 uden for hospitalet oppebåret 104 portioner.

1801 var udbetalt 113½ portioner

1811 var udbetalt 114 portioner

1831 havde 26 personer modtaget 4-12 skilling daglig

1841 havde 23 personer modtaget 8-16 skilling daglig

1851 havde 28 personer modtaget 4-16 skilling daglig

1861 havde 28 (25 kvinder 3 md) 10-18 skilling daglig
Gangkonen fik 24 skilling.

Længere tilbage ses, at understøttelsen både til lemmerne i stiftelsen og til trængende i kommunen er beregnet a portion, ansat til 4 skilling daglig, inddelt i hele og halve portioner«.

Uden at kende nogen fortegnelse over lemmerne synes de fleste at være fra Ribe og omegn. Men hospitalets funktion rakte dog videre.

Kromand Hans Nielsen i Vejen blev 1738 dræbt i slagsmål med nogle vadstedridere. 1752 fik hans datter bevilget 1 portion af hospitalet. Sognepræsten i Engberg-Harboøre, magister Riis, henvendte sig i 1775 til hospitalet angående søsteren Margrethe Riis, der ønskedes optaget. Dette blev bevilget af direktionen. Forstanderen skulle yde hende en hel portion mod at få 100 rdl. i »medgift«, og hun skulle få »den bedste plads« i hospitalet. Margrethe Riis gjorde sig ved juletid 1777

uheldig bemærket ved »under højmessen i slutningen af prædikenen at komme ind i domkirken og således forstyrre adskillig opmærksomhed«. Forstanderen skulle betyde hende, at hun skulle holde sig hjemme i hospitalet og med tilbørlig andagt bivåne gudstjenesten der. 1778 blev det tilladt Margrethe Riis at forlade hospitalet, men det var formentlig kun for et kortere besøg. 1781 havde hun arvet 2.828 rdl., som tilfaldt hospitalet. Da Hans Nielsen, hospitalslem, i 1778 ansøgte direktionen om at rejse hjem for at besøge sin dødssyge mor, som længtes efter ham, og han til forsikring for sin tilbagevenden ville medtage en mand fra byen, blev ansøgningen afslået. 1782 skrev forstander Ussing, at den afsindige Peder Graversen, der i nogle år havde været hensat til forvaring i dårekisten ved hospitalet, ved nattetid og formentlig ved andre hjælp havde opbrudt låsen på døren og undveget »og jeg lader ham ved trommeslag efterlyse her i byen«.

Ordet *dårekiste* må have haft en afskrækkende klang. Mens hospitalerne oprindeligt havde huset også psykisk syge, afsindige, blev der i 1700erne ved hospitalerne indrettet en særlig afdeling for sindssyge, dårekisten. Ikke blot var disse rum selv sagt lidet indbydende, men beboerne måtte af praktiske grunde holdes under lås og slå, så dårekisten blev fængselslignende. Værst må det dog have været, at indsættelsen vel foregik uden egentlig lægelig undersøgelse, så besværlige lemmer let kom under »forvaring« på livstid.

Mens de almindelige lemmer i Niels Ussings tid fik udbetalt kostpenge og selv besørgede indkøb og madens tilberedning ved hospitalets ildsteder, skulle forstanderen bespise dårekistens lemmer fra sit eget køkken. Ussing beklagede sig flere gange over ordningen, fordi de afsindige spiste så meget.

Fisker Gotlieb Nielsen, Ribe, indgav 1822 en ansøgning om, at det måtte tillades ham »at hensætte sin sindssvage og ustyrlige kone Christine Viborg i et af hospitalets dårekamre, imod at han selv forsørgede hende der med føde, klæder og ildebrand«. Dette blev bevilget på de nævnte vilkår, »når hans kones forfatning virkelig er således, at nødvendigheden byder ham at gribe til dette middel«. Murermester Chr. Tarp blev 1839 indlagt i hospitalets dårekiste på grund af temporær

sindssvaghed på fattigvæsnets bekostning. 1840 bestemtes, at hans enke indsattes i dåreanstalten, så længe hendes svaghed varede.

Da Margrethe Wandel i 1796 skulle begraves, bad Ussing magistraten sende ligbærere, idet direktionen havde befalet, at hospitalets lemmer skulle begraves på samme måde som byens øvrige fattige. Ussing skrev til præsten, Christensen, om at medvirke ved begravelsen, men de sædvanlige 4 rdl. for ligprædiken kunne han ikke forvente at få. Præsten indgav en klage herover, og det endte med, at han fik de 4 rdl.

1863 søgte Peder Thygesen Nielsen i Sejstrup om at få udbetalt 35 rdl. som udgift ved Maren Jensdatters begravelse. Hun ejede 318 rdl. som var tilfaldet hospitalet, og hun havde været nydende medlem uden for dette. Begæringen blev afslået med den motivering, at Maren Jensdatter fra 1789 til 1863, i 74 år, havde modtaget årlig 16 rdl. i understøttelse samt oppebåret renterne af de 318 rdl. i samme tidsrum.

1822 resolverede direktionen, at alle udenfor hospitalet boende lemmer, der modtog understøttelse, enten måtte flytte ind i hospitalet eller frasige sig pensionen. Kun 4 personer flyttede ind, mens 20 valgte at frasige sig understøttelsen. Der blev dog i adskillige tilfælde dispenseret fra denne bestemmelse, så nogle fik den halve pension.

Justitsministeriet skrev i 1857, at når anstalten ved Århus (Risskov) for uhelbredelig sindssyge var færdig og patienterne i hospitalets dåreanstalt var overflyttet dertil, skulle det lokale, som havde været benyttet til de sindssyge, indrettes til enkeltværelser for et forøget antal lemmer, nærmest beregnet på trængende af den mere dannede klasse. Disse skulle foruden fri beboelse med brændsel, lægehjælp og medicin tillægges en nogenlunde rundelig pengehjælp til afholdelse af deres øvrige fornødenheder. Samtidig skulle de øvrige understøttelser ved vakance nedsættes til 30 portioner.

Pladserne som pensionærer besattes efter ansøgning af stifts øvrigheden. Med denne reform havde hospitalet forladt den århundreder gamle status som humanitær institution, og navnet *Ribe kloster* blev det almindelige.

Kildehenvisninger

1. Randers 1552, Vejle 1158, Viborg 1541, Helsingør 1536.
2. Fred. I' d. registranter, 3.
3. Sml. H. K. Kristensen: Gamle sydvestjyske fiskerlejer, 40.
4. Kinch II, 791 f.
5. Fred. I' d. reg. 270 f.
6. Kinch II, 57.
7. Sst. 58.
8. Fra Ribe Amt bd. 15, 250 f.

Af Ribe hospitals ark. (La Vib)

Kopibog 1298-1619 (1 bd.)
Kopibog 1776-1813 (2 bd.)
Div. dok. 1510-1792 (1 pk.)
Div. dok. 1663-1863 (1 pk.)
Div. dok. 1801-1910 (1 pk.)
Resolutioner og breve 1673-1842 (3 pk.)
Jordebøger 1732-1842 (1 pk.)
Regnskabsbog 1817-33 (1 bd.)
Konceptregnskaber 1750-1834 (2 pk.)
Regnskaber 1835-1922 (8 pk.)

Om hospitalets bygningshistorie se:

Henrik Græbe: Ribe Skt. Katharinæ Kloster. 1978.

Vald. Andersen, f. 1904, pens overlærer, Liljevej 8, 6600 Vejen. Litterære arbejder: bøger af lokalhistorisk indhold. Artikler i amtshistoriske årbøger og andre tidsskrifter.